

Budapesti Negyed 18-19. (1997/4-1998/1)

Elcsábítva és elhagyatva

A magyar világkiállítás építészei

VARGHA MIHÁLY

Ha egy külföldi, aki ismeri Budapestet, ma ideérkezik, és ellátogat a Lágymányosra, látván a nagyszabású építkezéseket joggal kérdezhetné: — No és mikor nyílik az EXPO? — Az EXPO? EXPO nincs, tavaly lett volna, de elmaradt! — De akkor mi minden épül itt? — Ez Budapest új egyetemi negyede, ami az EXPO *utóhasznosítása* lett volna. És akkor el lehet kezdeni a magyarázkodást és a végeérhetetlen mesét egy képtelen történetről... Persze ma még a sztori túl közeli ahhoz, hogy teljesen kívülrőlként tárgyilagos beszámoló tudnánk adni róla, szinte mindenkinek van, pontosabban volt véleménye a budapesti világkiállításról. Természetes reakció volt ez arra, ahogy a dolgot annak idején beadagolták, hivatkozva a számos régebbi EXPO „fényes” sikerére: mintha azt próbálták volna elhitetni, hogy ha a *világútlevelünk* után lesz *világkiállításunk* is, akkor mi magyarok már mindenképpen a (nyugati) *világhoz* tartozónak tekinthetjük magunkat.

Itt a „jövő”

A felkészülés évei alatt azonban váratlanul betoppant a „jövő”, kiderült, hogy nem kellene már a „hidak a jövőbe” — ez lett volna a Bécs–Budapest EXPO szlogenje —, mert némi képzavarral egyszer csak összeomlott az a vasfüggöny, amely felett a hidak átíveltek volna. Olyan események történtek térségünkben — például a berlini fal leomlása, a temesvári forradalom —, melyek az egész világ figyelmét térségünkre irányították. Voltaképpen megtörtént Kelet-Európa nagy közös „világkiállítása”. Persze ez a fajta eseménysor nem volt realizálható turisták által itthagyt pénzekben (a mi EXPÓ-nkat tekintve félpénzben — hiszen a másik, valószínűleg nagyobbik fele Bécsben maradt volna!). S a lelkesítő politikai események mellett volt olyan hely a közvetlen közelben, ahol a dolog nagy falsot vett: véres háborúba torkollott. E helyzetben Bécs lakossága hamarosan felocsúdott, és 1991-ben népszavazáson döntött arról, hogy ott ne legyen világkiállítás.

Magyarország „csikó” demokratikus kormánya (alig egy éve volt ekkor hatalmon az MDF-KDNP-FKgP koalíció) viszont még meg sem várta a bécsi népszavazást, máris kinyilvánította, hogy mi akár egyedül is megrendezzük, amit az elsöpört rendszer hagyományozott ránk, az EXPÓ-t. Nem volt gond találni egy másik aktuális időpontot: 1995, a „felszabadulás” 50 éves évfordulója helyett 1996-ot, a millicentenáriumot. Új kormánybiztos, új lendület a régi alapokon — megmaradt például szaktanácsadónak az amerikai Bechtel cég —, újabb mottó: „*kommunikáció egy jobb világért*”, és újabb fejezet a helykijelölésben. Ismét hegyezhették tehát ceruzájukat az építészek. Mert természetesen az eddig ecsetelt előkészületi menetekben is minden alkalommal szerepet kaptak az építészek, várostervezők. A világkiállítások e szakmák számára mindig külön kihívást jelentenek, annak ellenére — vagy éppen amiatt —, hogy egy világkiállítás számos létesítménye csak ideiglenes. Minél nagyobb egy világkiállítás, annál kevésbé sikerülhet azt úgy megvalósítani, hogy bezárás után továbbra is hasznosítható építményeket adjon, akár azonos, akár más célokra. (Elég csak az 1992-es sevillai EXPO-ra, az ott felépítendő magyar pavilon történetére gondolni. Janáky István építész Lepkeház-tervével megnyerte a pályázatot, és végül a pályázaton nem induló Makovecz Imre

tervezte a magyar pavilont... Sokszor esett szó közben arról, hogy a magyar pavilont majd zárás után hazahozzák, és itthon újra felépítik. Azután az a hír járta, hogy annyira sikeres, hogy ott helyben jól el lehet adni. Sajnos nincs hírünk arról, hogy mi is történt vele. Megjegyzendő, Spanyolország csak 17 évvel azután rendezett EXPÓ-t, hogy Franco halálát követően bekövetkezett az országban a demokratikus fordulat. Ráadásul valóban egy olyan történelmi évforduló, Amerika „felfedezésének” 500 éves jubileuma kapcsán, amely az egész világot érinti.)

Egy „hazai” világkiállítás még inkább képes magával ragadni mindazokat, akik valamilyen szerepet kaphatnak a megvalósításban, így tehát az építészeket is. Amikor a múlt század közepén London és Párizs egymással vetélkedve megkezdte a világkiállítások rendezését, majd beszállt a „ring”-be Bécs is, voltak, akik Budapesten nemhogy az előzőeknél nagyobb, de rögtön egy *állandó* világkiállítás megépítését látták volna célszerűnek. Előbb 1874-ben jelent meg egy könyvecske a következő címmel: *„Egy terv Magyarországnak, illetve fővárosának virágzóvá tételére, s ennek folytán a világkereskedelem és ipar közvetítő főpontjává leendő emelésére”*. (Az építészek melegségére szól, hogy ennek szerzője nem szakmabeli, hanem Blána Szilárd vak honvédszázados.) Teljesen komolyan véve az ebben foglaltakat, 1877-ben napvilágot látott egy újabb városrendezési tervezet: *„Fővárosunk végleges szabályozása, tekintettel a Dunaszabályozásra és az állandó világkiállítás eszméjére, függelékül: két legújabb nemzeti körkérdés. Blána Szilárd művének tekintetbevételével írta Illyés Dezső.”* [1]

Természetesen az utópisztikus tervekből nem lett semmi, de Magyarország 1896-ban rendezett valami világraszólót, a Millenniumi Kiállítást. Ezzel kapcsolatban érdekesség, hogy megrendezésével egyidőben a mai Lágymányos területén egy mulatónegyed működött: „Konstantinápoly Budapesten” [2]. A manapság rendezett világkiállítások területe hajnalig nyitva tart (csak a pavilonokat zárják be este), régen viszont a kiállításokkal egyidőben nosztalgikus-giccses patyomkin városokat emeltek (Alt-Wien, Vieux-Paris), külön kiegészítve a komoly rendezvényt e szórakoztató központokkal. 1896-ban a még nagyrészt feltöltetlen területen, 100 000 négyzetméteren építették fel a díszlet Konstantinápolyt Gerster Kálmán tervei szerint — „Boszporusz-híddal”, minaretekkel, kupolákkal, sikátorokkal, bazárral, díszsátorral és rendszeres tűzijátékkal... Ugyanitt, a Lágymányoson a századfordulón megépült a Műegyetem a Ferenc József-hídtól délre, majd ennek területét zárta le a Boráros téri hídhoz (a mai Petőfi-hídhöz) vezető út. Ettől délre is feltöltötték a területet, és számos terv született a beépítésére: Állandó kiállítási épület (Francsek Imre, 1924), Strandfürdő (Pál Hugó, 1928), Tánc- és zeneépület a strandfürdő területén (Suppinger Ferenc). Klebelsberg Kunó kultuszminiszter volt az első, aki egyetemi negyed építését képzelte el itt kutatóintézetekkel, múzeummal, növénykerttel. A programot Pogány Móric építész dolgozta ki, és tervében három elem szerepelt: a kiállítási terület és az egyetemi város mellett egy sportcentrum (1934). E nagyszabású terv helyett a Közmunkatanács egy szerényebb, de reprezentatív tervet fogadott el 1941-ben, amelynek északi karéja — szerényebb formában — még akkor elkészült, majd a híd felé eső szakaszon a hatvanas években épült fel a BME „1000”-es kollégiuma. A déli oldalra még további terveket dolgoztak ki az eddigi elemek variálásával, de a II. világháború miatt nem épült oda semmi. Az ötvenes években a szervezetenként elkülönített Építőipari Műszaki Egyetemet kívánták itt elhelyezni. Az épületére kiírt tervpályázatot Weichinger Károly nyerte 1953-ban, de ez sem valósult meg. Sokáig ismét mint vásárvárost emlegették (ezt előkészítendő a hatvanas évek elején a XI. kerület lakóit ide vezényelték ki társadalmi munkára a terep rendezéséhez). Végül is a BNV (Budapesti Nemzetközi Vásár, a mai Hungexpo) a Városligetből Kőbányára költözött, a Lágymányos az Irinyi József utcától délre továbbra is sokáig beépítetlen maradt, mindössze az egyetemi sportpályák készültek el a Bogdánfy utcában, miután a Skála Áruház építéséhez kisajátították a korábbi BEAC pálya területét. A nyolcvanas évek közepén mégis elindult az

egyetemi fejlesztés, az ELTE TTK Vegyészeti Karának épületét Mányi István (KÖZTI) kezdte tervezni. 1989-re a ház el is készült, de ezzel az egyetemi fejlesztés mintha hirtelen megtorpant volna. (Önkéntelenül is felmerül az emberben a kérdés, hogy nem volt-e valamilyen összefüggés e csonka nyitány és az EXPO tervezgetése között?)

Az első EXPO terv

Mindjárt felmerülhetett volna tehát a Lágymányos is 1981-ben, egy rendezendő világkiállítás helyszínéül — amikor még szó sem volt Bécs–Budapest EXPÓ-ról. „A történet valójában 1981-ben kezdődött. A gondolat szülőatyja dr. Körösvölgyi László, a Hungexpo akkori vezérigazgató-helyettese (majd rövidesen vezérigazgatója), az UFI (Nemzetközi Vásárok Szövetsége) igazgatótanácsi tagja 11 éven át és alelnöke 6 éven keresztül, Magyarország képviselője a BIE-ben csaknem másfél évtizedig. Körösvölgyi naponta szembesült a nemzetközi kiállítási színvonal és a kőbányai »vásárváros« valósága közti fájó ellentéttel. Bár a Hungexpo akkor is, később is nyereséges vállalkozás volt, olyan koncepciót dolgozott ki, amely nem csupán követte volna a nemzetközi kiállítási élvonal példáit, de tartósan annak lelegejére kerülhetett volna. A döntő különbség — és ez a lényeg — e koncepció és a későbbi világkiállítási elképzelések között az, hogy annak idején el sem hangzott a később oly sokat emlegetett »utóhasznosítás« szó, mivel az alapvető cél a végleges létesítmény megvalósítása volt, maga a világkiállítás csak ennek megnyitó rendezvénye lett volna. A koncepció lényege Körösvölgyi szavaival: »hosszú távon lehetőséget kínálva nemzeti értékeink, valamennyi népgazdasági ágazat szakszerű s magas színvonalú bemutatására, tartós országpropagandára.« E szavak nem »csak« magas szintű kiállítási tevékenységre utalnak. E tevékenységen belül az időszakos nagy rendezvények (világkiállítás, nemzetközi vásár) közötti hosszabb időszakokban sorozatban rendezték volna a kisebb-nagyobb szakkiállításokat és az ezekhez általában szervesen kapcsolódó szakmai konferenciákat és kongresszusokat. A legalább 3000 főre tervezett kongresszusi központ természetesen kulturális rendeltetésű is lett volna. A legnagyobb kiállítási rendezvények kivételével mindig maradt volna szabad kiállítócsarnok-terület szabadidős tevékenység, sportolás és művészeti kiállítások számára. Összefoglalva a tervezési programot: megvalósult volna az ország folyamatosan működő külgazdasági és kulturális kapuja (lakossági háttérfunkciókkal kiegészítve), amely külön költségek nélkül alkalmas lett volna világkiállítás rendezésére is.

Természetesen szó sem volt sevillai típusú A-kategóriás világkiállításról, hanem B-kategóriás, mezőgazdasági, élelmiszeripari és erdészeti szakvilágkiállítást rendeztek volna — az 1981-es program szerint 1990-ben (Agrofoodfor '90). A létesítmény hosszú távú pozícióját megerősítendő, Körösvölgyi — az UFI egyetértésével és aktív segítségével — itt kívánta megvalósítani a kiállítási szakma nemzetközi oktatóközpontját is. A koncepcióhoz tartozott még, hogy egyéb sportok mellett komplett nemzetközi öttusaversenyek lebonyolítására is alkalmas lehetett volna, ha a kongresszusi központot szükségszerűen kiszolgáló szállodához — és lakossági használatra is — szánt uszoda kielégíti ennek előírásait. A leírtakból talán érzékelhető, hogy olyan nagyszabású, nemzetközi létesítmény körvonalazódott, amely nem csekély mértékben emelte volna hazánk tekintélyét — üzemeltetése pedig tartósan nyereséges lehetett volna, nem úgy, mint a csupán hónapos világkiállításé, amely önmagában általában veszteséges.

A koncepció bemutatására 1981 végén döntéselőkészítő tanulmány készült, ennek előterjesztési fejezetét Körösvölgyi László írta, míg a műszaki-gazdasági melléklet elsősorban az Általános Épülettervező Vállalat (ÁÉTI) tervezőinek munkája volt.” [\[3\]](#)

Az idézet éppen e műszaki-gazdasági fejezetet kidolgozó team építész munkatársától, Halmos Györgytől származik. Tanulmányában leírja még, hogy hol találtak megfelelő helyszínt a nagyvonalú, de mégsem irreális program megvalósítására. Több olyan területet

megvizsgáltak, ahol a funkcionális-műszaki megfelelés mellett fontos szempont volt a közvetlen lakóterületi kapcsolat is. Legjobb lett volna az Óbudai-(hajógyári)-sziget (amely később is szóba jött), de ekkor még oly erős volt a „nagyipar”, hogy ezt az ötletet le sem lehetett írni. Szintén Óbudán rendelkezésre állt viszont egy olyan terület, a régi téglagyárak hosszú sávja a Bécsi úton, amely minden szempontból megfelelt volna. Ki is dolgozták a helyszínnek megfelelő építészeti koncepciót, melynek lényege, hogy nem külön pavilonokból áll, hanem egyetlen hosszú, aránylag keskeny épületből. Ezen belül egy „vezérpasszázs”-on lehet végigsétálni, és jobbra-balra betérni azokba a csarnokokba, amelyek érdeklik a látogatót. A tervhez készített gazdasági tanulmányt az évek során mindig hozzáigazították a népgazdaság aktuális helyzetéhez, és bizonyos változtatásokat voltak kénytelenek tenni az építészeti terven is, például azért, mert a terület Kiscelli utca felőli végén felépült egy középiskola.

A politikai-gazdasági csúcsvezetésen belül a nyolcvanas évek közepéig csatározás folyt a koncepciót támogatók és ellenzők között — ez utóbbiak legfőbb érve az ország nagy eladósodása volt. Végül a megvalósítást 1995-re halasztva Körösvölgyi tárgyalásokat kezdett a BIE-nél, és akkor jöttek az osztrákok. Bécs is előirányzott egy EXPÓ-t, amit a város több évtizede folyó fejlesztési koncepciójába kívántak beleilleszteni. A nemzetközi iroda azonban nem jegyzett volna be két EXPÓ-t ilyen közel egymáshoz térben és időben, ezért javasolták az osztrákokkal közös rendezést.

Tizenkilenc helyszín

Az az érzésem, hogy ettől sokan hasraestek mifelénk, és átgondolt előkészítés nélkül, az eredeti koncepciót szinte azonnal elfeledve ugrottak bele a Bécs–Budapest világkiállítás megvalósításába. Ráadásul, ha nem is A-kategóriás, de egy grandiózus, „majd mi megmutatjuk” EXPÓ-ra törekedve. Ez azért volt végzetes hiba, mert mint említettem, Bécs mindig a saját városfejlesztési koncepciójának részeként képzelte el az EXPÓ-t, és majdnem kész infrastruktúrával rendelkezett a megvalósításához, míg Budapesten „gombhoz a kabátot” módszerrel újabb és újabb ötletek születtek arra, hogy a városnak mely részén indítható be jelentős fejlesztés, felhasználva ehhez indító lépésként az EXPÓ-t. Viszont csak néhány évvel később, *EXPO és egyetem* egymásra találásakor tűnt úgy, hogy közel olyan koncepció alakult ki értékes utóhasznosítással, mint amilyen a végleges hasznosítással elképzelt Körösvölgyi-féle tervezet. Az egyetemi fejlesztés ötlete — bár nem volt új, hiszen évtizedekkel korábban merült fel először a terület ilyen célú hasznosítása — már túl későn jött, addigra az EXPO sokak szemében teljesen hitelét veszítette.

A bécsi „nem”-et követően a legkisebb presztízsveszteséggel lehetett volna lemondani az EXPO rendezését, vagy vissza lehetett volna lépni sokkal szerényebb keretek közé. Megvolt például az eredeti, nagyon jól körüljárt új vásárközpont-koncepció, amelyhez ekkor már rendelkezésre állt volna az ideális helyszín, az Óbudai-(hajógyári)-sziget is. Történtek ugyan kezdeményezések ebben az irányban, de a politikai csatározások közepette a dolog elsikkadt — vagy elsikkasztották azok, akiknek nem ennek megvalósítása állt érdekében. Az EXPO ügye pedig tovább kóválygott kormány és főváros között, a helyszínt illetően igazi „vándorkiállítás” lett belőle. Eddig három helyszínt említettem, de a BUVÁTI Rt. eredetileg, még a bécsi „nem” előtt összesen 19 (!) helyszínt vizsgált, és döntéselőkészítő tanulmányában ezek közül négyet talált további vizsgálatra alkalmasnak: a kőbányai vásárvárost (X. kerület), Óbudán az Aquincum melletti területet (III. kerület), az Örsöd-dűlőt (XI. kerület, a Budaörsi repülőtér melletti terület) és Dél-Budapestet (IX-XI-XXI. kerület). De említhetném a Polónyi Károly építész nevéhez fűződő, számomra nagyon szimpatikus dunai koncepciót is, amikor szinte minden létesítmény pontonokon és kikötött uszályokon lett volna Buda és Pest között a Dunán. És ez még mind semmi, az építészeket csak ezek után lendítették bele igazán a munkába.

A négy említett helyszínt javasolva 1989-ben tervpályázatot írtak ki a Bécs-Budapest Világkiállítás helyének kijelölésére. „A tervpályázati kiírás 1989. szeptember 4-én, hétfőn jelent meg — és azonnal támadások, jogos és jogtalan kritikák keresztüztüzébe került. Jogosnak lehet ítélni — utólag is — azokat a bírálatokat, amelyek a helykijelölő tervpályázat viszonylagos elkészttségét, a kiadott alaptérképek gyenge minőségét, valamint a szűkre szabott határidőket rótták fel a kiíróknak, függetlenül attól, hogy ezekre a körülményekre akkor, az adottságok és lehetőségek ismeretében magyarázatot lehetett adni. Nem voltak jogosak viszont azok az észrevételek, amelyekben a tervpályázat ürügyén az addigi előkészítő munka vélt vagy valós hiányosságaira vonatkozó bírálat fogalmazódott meg, hiszen egyrészt a tervpályázat csak egy meghatározott részfeladatra (a helykijelölésre) vonatkozott, másrészt a bíráló bizottság kompetenciája sem terjedt ki ennél többre.” [4] Jellemző, hogy nagy volt az érdeklődés, a pályázati kiírást 125 példányban vették ki, de csak pontosan ötödennyi, 25 pályaművet nyújtottak be.

A zsüri döntése alapján Dél-Budapestet jelölték ki az EXPO helyszínéül, a két rangsorolás nélküli első díjas terv erre a helyszínre készült (Bálint Imre, Janáky György, Meditz László és munkatársai, illetve Szenczi Ottó és munkatársai). „A legjobb tervek javaslatait elemezve a bíráló bizottság a dél-budapesti térségen belül a kiállítás céljára két — jól körülhatárolható — területet tartott megfelelőnek az alábbiak szerint:

A) Lágymányos, amelynek határai: Budafoki út–Hengermalom út és annak meghosszabított vonala a Dunáig–Dunapart–ELTE épület déli vonala–MAFC Sporttelep (keleti és déli) határa.

B) Dél-Pest, amelynek határai: MAHART szabadkikötő északi oldala–Csepel gerinc-út (Szabadkikötő út)–Kvassay Jenő út–Soroksári út–Déli Összekötő vasúti töltés – a Nagy Duna vonala.

A személyi és szervezeti változásokkal az is együttjárt, hogy a tervpályázatra úgy tekintettek, mint egy korábbi irányítási szisztéma túlhaladott termékére, ezáltal a lehetségesnél kevesebb hasznosult a tervpályázat szakmai eredményeiből. (A pályázat tanulságait felhasználva például több jelentős városszerkezeti elem kérdésében dönteni lehetett volna, azonban ezek a döntések nem születtek meg. Ennek következtében az 1990-ben kiírt második tervpályázatnál ismét kellett kérni a pályázóktól olyan munkarészt, amely általános rendezéstervezési-összefüggések, alapvető szerkezeti vonalak tisztázására irányult.)” [5]

Végre volt tehát helyszín, igaz még sokkal nagyobb, mint amekkora a végleges változatban kijelölésre került, és néhány „kört” a pályázóknak eleve újra kellett „futniuk”. A kétfordulós városrendezési terv- és építészeti ötletpályázatot közel egy évvel később írták ki, és ennek első fordulójára nem csak az 1989-es pályázat hat győztese és helyezette kapott meghívást, hanem hat külföldi építész-team is. Tovább gyúrták tehát a dél-budapesti terület rendezési tervét a pályázók, és közben vészesen telt az idő. Csak közel két évvel később, 1992 májusában fogadták el a terület részletes rendezési tervét: ekkor érkezett meg az EXPO-helyszín a Lágymányosra, most már egyértelműen házasítva az egyetemi fejlesztésekkel.

Hiába volt azonban a hosszú érlelődési folyamat, a területre született rendezési terv nagyon gyengégre sikeredett. Egy olyan gyűrűs beépítést fogadtak el ide, amely utcaszinten közlekedve legfeljebb annak lesz érzékelhető, aki a Duna felől középen közelíti meg a területet. Az összes többi irányból meglehetősen zavaró lesz a középpontra rávezetés, sajnos még akkor is, ha esetleg valamikor a jövőben épül majd oda egy markáns torony vagy hasonló építmény.

Ami épül(t)

Nem volt mit tenni, a további tervezéseknél ehhez a rendezési tervhez kellett igazodni, hiszen egy rendezési terv törvényerővel bír. Ennek értelmében írták ki a további tervpályázatokat, és időközben a közművesítéssel, az infrastruktúra kiépítésével

megkezdődött az építkezés.

Egyetlen épület tavaly el is készült: 1996-ban II. János Pál pápa magyarországi látogatása alkalmából szentelték fel a Magyar Szentek Templomát. A hívő egyetemi polgárokat is szolgáló templom az Apostoli Szentszék pavilonjaként működött volna az EXPO idején. Építész tervezői, Török Ferenc és Balázs Mihály eleve olyan tervet készítettek, ahol a végső funkció dominált, így építés közben nem okozott gondot az EXPO elmaradása.

A Duna felőli oldalon épül az ELTE északi és déli hatalmas tömbje, melyek közül az északi az eddig megépített egyetlen TTK-épület bővítése. Gerő Balázs, Szabó Márton és Mányi István építészek, illetve az IPARTERV és a KÖZTI az 1993-ban rendezett pályázatot követően kaptak megbízást a tervezésre. Az építkezés az EXPO lemondása után lelassult ugyan, és közben a tervező szervezetekben is bekövetkeztek változások, de a két tömb várhatóan egy-két éven belül elkészül.

Ugyanez történt az Egyetemi Sportközponttal: a nagy sportcsarnok és az edzőtermek építése most is folyik, várhatóan 1998-ban elkészülnek, és talán folytatják és 1999-re befejezik az uszodát is. Ugyanis ennek pincetömb-kiemelése már megtörtént, ami ezen épületek esetében nem elhanyagolható tétel: a 35 000 m² összterületű Sportközpont jelentős területe föld alá kerül majd. A létesítmény építész-tervezői az 1994. évi tervpályázat győztesei, Lázár Antal, dr. Magyar Péter és munkatársaik (A&D Stúdió Rt.).

Különleges körülmények között valósul meg — várhatóan szintén 1998-ra — a BME és ELTE közös informatikai oktatási épülete, melynek építész-tervezői dr. Finta József és Fekete Antal (Finta és Társai Építész Stúdió Kft.). Erre az épületre is 1994-ben rendeztek pályázatot, együtt a később építészkar épületként használni kívánt Magyar Pavilonnal. Az utóbbi természetesen akkor sokkal fontosabb volt, ezért a pályázat nyertese, Turányi Gábor (BUVÁTI Rt.) azonnal megbízást kapott a Magyar Pavilon tervezésére, és az EXPO lemondásáig itt is elkészült a pincetömb kiemelése. Az elkészült gödör „megmentésére” az építetők egy „huszárvágást” tettek: erre a helyszínre adaptáltatták Finta Józsefék III. díjas tervéből az informatikai épületet, melyet a zsüri egyértelműen megvalósításra javasolt. A sokak által bírált rendezési terv ebben az esetben maga adta a megoldást: a tortaszelet alakú telkek formája annyira hasonló, hogy kézenfekvőnek tűnt az informatikai épület átköltöztetése a Magyar Pavilon helyére. Persze a tervezők számára okozott némi fejtörést az adaptálás, de végül is a ház tükrözésével sikerült az eredetivel egyenértékű megoldást találniuk.

Ami épülhetne

A Sportközponttal együtt írtak ki pályázatot egy épületegyüttesre, mely két épületből állna: az egyik az egyetemek közös színháza (Szkéné és Egyetemi Színpad), a másik éttermet, kis szállodát és squash-klubot tartalmaz. A pályázat győzteseként Cságyoly Ferenc és munkatársai (Építész Stúdió Kft.) kapták a tervezési megbízást, el is készítették a kiviteli terveket, de az építés mindössze az étterem alapozásáig jutott, akkor leállították. Ez a két épület nem szolgál közvetlen oktatási célt, nyilvánvalóan ezért adták fel könnyebben az építését. Pedig a színházépület terve építészeti és persze kulturális szempontból is igen érdekes. Egy egyetemi színháznak teljesen más élete, hangulata van, mint egy klasszikus színháznak. Más a közönsége, más a bemutatott darabok jellege és skálája, jóval nagyobb teret kap benne az önfeledt kísérletezés, oldottabb és szabadabb a légköre. Az épület a campus közepén áll, ezért a tervezők olyan működtetést javasoltak, mely nemcsak az előadások idejére korlátozódik, hanem az épület egész nap az egyetemi ifjúság rendelkezésére áll.

A tervezés egyik mottója volt: „outside in and inside out”, a külső élet bevonása a belső térbe és a gazdag belső téri világ külső érzékeltetése. Az utcák, terek élete a belsőben folytatódik, és ez az élet a külső nézelődő számára is érzékelhető. A két világ határán lévő „hártya” (üvegfal) csak hagyományos értelemben homlokzat, hiszen a megnyitás célja a belső világ láttatása, ezért valójában a homlokzat a háromdimenziós belső terekben folytatódik. A

megadott program szerint az épületben lenne egy „black-box” jellegű kísérleti színházterem és két kisebb stúdióterem. Már a tervpályázat idején megfogalmazódott a tervezőkben az igény, hogy a két stúdióteremnek sajátos egyéni karaktere legyen. Ezért a két terem egymás fölé helyezve olyan téri szituációt teremtettek, melyben az egyik stúdióterem pinceszínház, a másik padlásszínház jelleget kaphatott. Tekintve, hogy aránylag kisméretű, technikával nem túlbonyolított színházról van szó, építése fajlagosan és abszolút értékben sem lenne túl költséges. Remélhetőleg az építtető BME és ELTE szakemberei ki tudják harcolni a megvalósításhoz szükséges beruházási keretet, mert ezzel nemcsak az egyetemi ifjúság, de a színházszerető budapesti közönség számára is jelentősen bővítenék a tartalmas kulturális programok megrendezésének lehetőségét. Még egy érv az együttes megépítése mellett, hogy az amúgy sem igazán tökéletes városrendezési terv e két épület nélkül még inkább megkérdőjelezhető, hiszen a két ház fontos térfalat képezne a körgyűrű külső oldalán.

Az EXPO lemondása után további pályázatok váltak szükségessé, hogy az egyetemi fejlesztést folytatni lehessen. Hiszen a Magyar Pavilon elmaradt, sőt a gödre is elkelt, ezért új terveket kellett beszerezni az Építészmérnöki Kar épületére. Erre a BME Természet- és Társadalomtudományi Kar Műszaki Tanárképző Intézetének épületével együtt 1995 végén, 1996 elején rendeztek meghívásos pályázatot. Egyértelmű döntést a zsüri nem hozott, de hosszas tárgyalások után végül is az Építészmérnöki Kar épületének tervezésére a pályázaton legjobb helyezést elérő II. díjas Varga Levente (ATLANT Kft.) kapott megbízást Turányi Gáborral, az egyik III. díjossal közösen, míg a Tanárképző Intézet épületét a másik III. díjas, Finta József tervezi. A múlt év őszén elkészült mindkét épület engedélyezési terve, majd a tender tervek is, tehát van remény arra, hogy egy-két éven belül kivitelezésük is beindul.

Ami elmaradt

Többször említettem már Turányi Gábor tervét a Magyar Pavilonra, amely az EXPO után az Építészmérnöki kar új épülete lett volna. Az összes pályázat közül ez volt az, ahol a legegységesebb volt a győztes kiválasztása, kétség sem férhetett ahhoz, hogy a zsüri a legérdekesebb, legszárnyalóbb és a kettős célnak legjobban megfelelő tervet választotta. Leginkább erre a tervre vonatkozatható tehát írásom címe: „elcsábítva és elhagyatva”. Ilyen lehetőség ritkán adódik még egyszer egy építész életében, amikor egy nagyszabású, széleskörű érdeklődést kiváltó, izgalmas feladatot — ami ráadásul azért nagyon nehéz, mert két egymás után következő funkciót kell hogy teljesítsen — sikerül ilyen pontosan eltalálnia. „Én kivételesen rögtön az első nap nekiálltam, és nem tudom, hogy hányadik napon, de valahogy nagyon hamar, a program pontos ismerete nélkül valami ilyesmit rajzoltam. Az egészhez szerintem ijesztően gyermeketeg módon álltam hozzá, ennek aztán később megvolt a börtje, mert ezt sokszorosan leverték rajtam. Abból indultam ki, hogy ha ennek kiállítási pavilonnak és később építészkarának kell lennie, hát akkor mi máshoz nyúlhatna az ember, mint a régi egyetemi aulához. Na most ez az aula számomra a régebbi, századforduló körüli világkiállítási meg egyéb építményeknek a kódéből rögtön ilyen kupacként jelent meg. Ezzel azt akarom mondani, hogy sokkal több benne az ösztönös vonás, mint az átgondolt” [6] — nyilatkozott a munkájáról Turányi Gábor egy beszélgetésen. A pavilonépület egy ellipszis alaprajzú, hatalmas kupolacsarnokból és öt jellegzetes formájú toronyból állt volna, melyekre később „húzták volna rá” az egyetemi épület szintjeit. A kupola nagyon jellegzetes burkolóanyaga színezett Zsolnay kerámia lett volna. Fontos jellemzője még a tervnek, hogy jól komponált szimmetriájával kivédi a tortaszelet alakú telekből adódó formai buktatókat. Minden bizonnyal ez az épület lett volna az EXPO legnagyobb építészeti szenzációja, „szakmai sovinizmusom” még azt is kimondatja velem, hogy csupán azért érdemes lett volna mégis megrendezni a világkiállítást, hogy ez a ház megépülhessen.

És akkor még hosszan sorolhatók számos építész azon tervei, melyek kizárólag az EXPÓ-ra készültek, de megvalósításuk a kiállítási felhasználáson túl egyrészt mindenképpen szakmai

haszonnal járt volna, másrészt akár meghagyva eredeti helyükön, akár áttelepítve máshova, gazdagították volna környezetünket. A vízilétesítmények pályázatának nyertese Janáky István volt, az osztrák pavilon Gustav Peichl terve alapján épült volna fel, míg az EXPO kapuinak impozáns terveit Z. Halmágyi Judit készítette. A kapukról így vall a tervező: „A kiállítás kapui jelzés értékűek. Az embertömegek bevezetésén kívül messziről harsogniuk kell az ide érkezők felé, hogy a városszövedéken hol „ütnek rést”, hol helyezkednek el és honnan-hová lehet eljutni rajtuk keresztül. A kapuk nem önálló építmények, egymástól távol eső pontokat kötnek össze, határozottan vezetve az embereket. A kommunikációt mint az EXPO mottóját direkt módon leképezve úgy kommunikálnak környezetükkel, hogy a bejáratoknál megjelenő formák-térfalak, támfalak és szerkezetek térben túlvezetve eljutnak a főbb közlekedési tengelyekig, látványosságokig. Így a városrész több pontja kerül egymással összeköttetésbe. A térplasztika-szerű falak olyan hatásokat érnek el szűkülő-táguló, illetve megtörő és elferdülő formáikkal, melyek a megteendő hosszú utakat terekre, utcákra, földhasítékokra, szurdokra tördelik.” Az északi és déli kapuk érdekes terveinek megvalósításában a következő művészek vettek volna részt: Buczkó György, Gaál Endre, Mohácsi András, a Baranyai Alkotótelepek Művészeti Csoport, Kecskeméti Sándor és a Nemzetközi Kerámia Stúdió, Kecskemét. Nem önálló műveket adtak volna, hanem a kapu-építményekbe integrált alkotásaikkal fokozták volna azt a hatást, amely a tervező szándéka szerint az ide érkezőket fogadta volna.

És feltétlenül említést érdemel egy nyolcfős építész csoport, Ferencz István, Bán Ferenc, Bodonyi Csaba, Dévényi Sándor, Ekler Dezső, dr. Finta József, Makovecz Imre és Reimholz Péter, akik a Világkiállítási Programiroda mellett működő Építészeti Bizottság tagjaiként dolgoztak, közvetlen kapcsolatban Barsiné Pataky Etelkával, a Világkiállítás utolsó kormánybiztosával és Szegner Lászlóval, a Világkiállítás főépítészével. Ennek előzményeként Makovecz Imre — Ekler Dezső és Gerő Balázs bevonásával — megpróbálta tartalommal megtölteni a már említett gyűrűs-sugaras részletes rendezési tervet. Elképzelésük szerint a külső gyűrűtől a centrumig egy metamorfózis jött volna létre: a high-tech zónából indulva előbb fából, szervesebb anyagokból épült házak vannak, legfeljebb pedig már föld- és vízepítészet, egy mély lyuk vagy egy magas domb. Elképzelésüket egy tanulmányban írták le, és később ebből formált konkrét terveket a nyolcfős csoport. Így született a napot jelképező ferde fénykorong ötlete az elméleti középpont fölé fektetve — Ferencz István elképzelése alapján —, és ehhez kapcsolódva hét ház terve a többi hét építészétől, amely hét tájegységet jelenít meg. E tervhez szorosan hozzátartoznak még a terület jellegzetes pontjaira építendő tornyok, továbbá egy skanzen, Ekler Dezső és munkatársainak terve, melyben erős nagyításban, különleges hangsúlyokat teremtve építették volna meg a jellegzetes falusi építményeket. A tervezők elképzelése szerint e helyekre nem lehetett volna bevinni kép- és hangrögzítő berendezéseket, itt a személyes találkozások és az egyéni meditáció tereit kívánták létrehozni.

Nyereség: az egyetemi negyed

Annak idején Janáky István Lepkeházának elvetése után elhangzott olyan ígéret is, hogy az majd megépíthető lesz a budapesti EXPO-ra. Később erről már nem esett szó, ami nem is baj, hiszen az a terv Sevillára született, az ottani magyar bemutatkozáshoz — egy fontos történelmi pillanatban. Mégis, mintha a Lepkeház szellemisége, az általa szimbolizált — a természeti létből és az emberi civilizációból adódó — kettősség merült volna fel a budapesti EXPO kialakításában is, csak más esztétikai megközelítésben és más érzelmi hőfokon. Aztán az egész elillant.

Megmaradt belőle az új egyetemi negyed, ami azért EXPO nélkül is igazi friss hajtás, lassan kipattanó rügyekkel. Kicsit tartok tőle, hogy a világkiállítás lemondása utáni vákuum hatásaként mégsem gondozzák annyi odaadással, amennyi a kivirágzáshoz és a termőbe

forduláshoz kell, inkább csak annyira, hogy el ne fonnyadjon. Kár lenne tetézni az eddigi veszteségeket.

- [1.](#) Mindkét tervezetről: Vadas Ferenc: Állandó világkiállítás és végleges szabályozás. Két század munkája Budapest jövőjéről. In: *Magyar Építőművészet* 1989. 5. sz., 44. old.
- [2.](#) Erről és a továbbiakról: Vadas Ferenc: Lágymányosi tervek. In: *Magyar Építőművészet* 1993. 5. sz., 23. old.
- [3.](#) Halmos György: Egy elmaradt világkiállítás előzményei avagy a lényeg eltűnése. In: *Építés, Felújítás* 1995. Construma különszám, 8. old.
- [4.](#) dr. Tompai Géza: Budapesti helykijelölési pályázat, 1989. In: *Magyar Építőművészet* 1991. 2. sz. 22. old.
- [5.](#) Uo.
- [6.](#) Közli az Országépítő 1995. 1. sz. 5. old.: *Beszélgetés a budapesti EXPO terveiről*

Forrás: www.bpachiv.hu